

Dr. Ufuk TAVKUL

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü / Türkiye
Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 19 Sayfa: 565-577

Karaçay-Malkar Türkçesi

Kafkasya'nın Orta Kafkaslar bölgesinde Rusya Federasyonu'na bağlı Karaçay-Çerkes ve Kabardin-Balkar Cumhuriyetlerinin sarp dağlar ve derin vadilerden oluşan güney kesimlerinde konuşulmakta olan Karaçay-Malkar Türkçesi ana çizgileri ile tipik bir Kıpçak Türkçesi özelliği taşımaktadır. Son yıllara kadar gerek Türkiye'de gerekse Avrupalı Türkologlar arasında Karaçay-Malkar Türkçesi, Karaçayca ve Malkarca (Balkarca) şeklinde birbirinden farklı iki dil gibi gösteriliyor ve tanınıyordu. Bu yanlışmanın en büyük sebebi birçok Türkoloğun Karaçay-Malkarlılar arasında saha araştırması yapmadan onların dilleri hakkında daha önceden yazılmış araştırma ve sözlükleri kaynak almalarıydı. Yirminci yüzyıl başlarında Wilhelm Pröhle'nin Karaçay-Malkarlılar arasında yaptığı ve Keleti Szemle adlı dergide yayımladığı dil araştırmaları ve sözlükler bu yanlışların ve hatalı görüşlerin ana kaynağı idi.¹

Karaçay-Malkar Türkçesi Türk lehçelerinin Kıpçak kolunun Kafkasya'daki güney bölümünü meydana getirir. Sovyet Türkologlarından A.N. Samoyloviç'in 1922 yılında Petrograd'da yayınlanan Nekotoriye dopolneniya k klassifikatsi turetskih yazıkov adlı eserindeki Türk lehçeleri sınıflamasına göre Karaçay-Malkar Türkçesi, Türk lehçelerinin z kolunun y bölümünün tav, bol-, kalgan grubuna girer. Buna göre Karaçay-Malkar Türkçesinde eski Türkçe azak/adak yerine ayak, tag (dağ) yerine tav, olmak yerine bolmak, kalan yerine kalgan biçimleri kullanılır. Bunlardan başka, Karaçay-Malkar Türkçesinde ben yerine men biçiminin kullanılması, kelime başında y- sesinin c- sesine dönüşmesi de Kıpçak Türkçesinin özellikleridir.

Karaçay-Malkarlılar dillerini Tav til (dağ dili) ya da Tavça (dağca) biçimlerinde adlandırırılar. Karaçay-Malkar Türkçesi tarihî gelişimi içerisinde iki önemli diyalekte ayrılmıştır. Bunlar ilk bakışta sanıldığı gibi Karaçay ve Malkar (Balkar) lehçeleri ya da dilleri değildir. Çünkü Karaçay bölgesinde ve Malkar topraklarının Bashan, Çegem vadilerinde konuşulan dil birbirinden farklı değildir ve Karaçay-Malkar halkının yüzde doksanı tarafından konuşulan bu diyalekt Karaçay-Malkar yazı dilini meydana getirir. İkinci diyalekt ise Malkar bölgesinin Çerek vadisinde konuşulmaktadır. Holam ve Bızıngı vadilerinde konuşulan dil de Çerek diyalektinin etkisi altındadır.

Karaçay-Malkar Türkçesi Wilhelm Pröhle, Omeljan Pritsak gibi Avrupalı araştırmacı Türkologların ilgisini çekmişse de, Türkiye'de henüz bu konuda ayrıntılı bir çalışma ortaya konamamıştır.

Karaçay-Malkar Türkçesinin özelliklerini tam anlamıyla inceleyebilmek için öncelikle Karaçay-Malkar halkının kökenini, tarihini, sosyal ve kültürel yapısını derinlemesine incelemek ve anlamak

KARAÇAY-MALKAR DİLİ VE EDEBİYATI

gerekir. Yüzeysel araştırmalar sonucunda elde edilen bilgiler Karaçay-Malkar Türkçesinin yapısını tam anlamıyla ortaya koymaktan uzaktır.

Türkiye’de Karaçay-Malkar Türkçesi ile ilgili yapılan çalışmaların birçoğuş Wilhelm Pröhle’nin araştırmalarına ve topladığı dil malzemesine dayanmaktadır. Pröhle 1915 yılında Malkar bölgesinin Çerek vadisine gitmiş ve Malkar dili üzerine çalışmalarını Çerek vadisinde yapmıştır. Dolayısıyla Pröhle’nin topladığı materyaller Karaçay-Malkar Türkçesinin Çerek diyalektini içine almaktadır. Pröhle, Bashan ve Çegem vadilerinde de araştırma yapsaydı, orada konuşulan dilin Karaçay bölgesinde konuşulan dilden farklı olmadığını görecekti.

Pröhle’nin Çerek vadisinde bulunduğu ve araştırmalarını oradan derlediğı dil malzemesine dayandırdığı, topladığı materyaller içinde de görölmektedir (bkz. Keleti Szemle, T. XVI, Budapest 1915-1916, s. 121).

“Malkar’da on ming adam zaşaydı.

Elibizde Tserek degen suvubuz ogartın enişke baradı...”

[Malkar’da on bin kişı yaşıyor.

Köyümüzde Çerek denilen ırmağımız yukarıdan aşağı akıyor (gidiyor)...]

Pröhle’nin 1915 yılında Kuzey Kafkasya’da araştırma yaptığı sıralarda Malkar (Balkar) adı yalnızca Çerek vadisinde yaşayan Dağlıları içine alıyordu. Bashan, Çegem ve Karaçay bölgelerindeki halk ise yaşadıkları vadilerin adları ile anılıyordu. Yani, Çerek vadisindekiler kendilerine Malkarlı derken, Bashan vadisindekiler Bashançı, Çegem vadisindekiler Çegemli, Karaçaydakiler ise Karaçaylı adlarını kullanıyorlardı. Hepsi birden kendilerine Tavlu (Dağlı) adını veriyorlar ve birbirlerine “Alan” diye hitap ediyorlardı. 1917 Sovyet İhtilâli’nden sonra Kafkasya’yı ele geçiren Bolşevikler yeni idari sistemler meydana getirdiler. Karaçay bölgesini Kabardey, Besleney ve Abazalarla birleştirerek Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesini kuran Sovyetler, Bashan, Çegem, Bızıngı, Holam ve Çerek vadilerinde yaşayan dağlıları Balkar adı altında birleştirerek Kabardeylerle birlikte kurulan Kabardin-Balkar Özerk Cumhuriyeti’ne bağladılar. Böylece 1922 yılından sonra suni olarak birbirinden ayrı gibi gösterilen Karaçay ve Balkar halkları ortaya çıktı.

Pröhle’nin 1915 yılında Çerek vadisinde yaptığı araştırmayı Keleti Szemle’de “Balkarische Studien” adıyla yayınlaması ve 1922 yılından sonra Sovyetler’in Bashan ve Çegemlilerle birlikte Çerek vadisinde yaşayanları Balkar adı altında birleştirerek suni bir halk yaratmaları, Balkar adının bilimsel literatüre de Karaçaylılardan farklı bir halkmış gibi girmesine yol açtı.

Karaçay-Malkar Türkçesinin diyalektleri “Karaçay-Bashan-Çegem” ve “Çerek” diyalektleri olmak üzere iki ana grupta toplanabilir. Karaçay-Bashan-Çegem diyalekti ile Çerek diyalekti birkaç fonetik ve morfolojik özellik bakımından birbirlerinden ayrılırlar.

A. Fonetik Yönden Farklılıklar

/ç/ Sesinin Durumu

KARAÇAY-MALKAR DİLİ VE EDEBİYATI

Karaçay-Bashan-Çegem diyalektinde ç sesi Çerek diyalektinde sızıcı ts sesine denk gelir.

Karaçay-Bashan Çegem: Çerek:
bıçak bıtsak “bıçak”

Türkiye’deki araştırmacıların düştüğü en büyük hatalardan biri Karaçay-Malkar Türkçesinde kelime başındaki c sesinin durumudur. Türkiye’de Karaçay-Malkar dili üzerinde yapılan araştırmaların birçoğunda Karaçayca söz başındaki c sesi Balkarca z sesine eşit gösterilmektedir. Bu araştırmacıların yararlandıkları kaynaklar incelendiğinde hemen hepsinin Karaçayca ve Balkarca kelimeler için Pröhle’nin Keleti Szemle dergisinde yayınladığı sözlükleri kullandıkları görülmektedir.

Kelime başındaki z (dz) sesi bütün Malkar bölgesinin değil; yalnızca Çerek vadisinde konuşulan diyalektin bir özelliğidir. Ayrıca Holam-Bızıngı vadileri ile Çegem’in bir bölümünde c sesi yerine j sesine de rastlanır.

Söz başında j sesinin hakim olduğu bölgelerin Kabardeylere, z (dz) sesinin hakim olduğu bölgelerin ise Oset ve Gürcü-Svanlara yakın olması bu bölgelerde konuşulan dilin fonetik yönden Kabardey ve Oset dillerinden etkilenmiş olabileceğini akla getirmektedir. Meselâ Karaçay-Malkar Türkçesinde Canbolat ve Canhot biçiminde söylenen isimler Kabardeyce Janbolat ve Janhot, Osetçede ise Zanolat ve Zanhot şekillerindedir. Karaçay-Malkar Türkçesindeki bu ses değişimlerinde komşu Kafkas halklarından Karaçay-Malkarlılara karışan çeşitli etnik unsurlar da etkili olmuşlardır.

/b-p/ Seslerinin Durumu

Karaçay-Bashan-Çegem diyalektindeki b-p sesleri Çerek diyalektinde f sesine yakın bir biçimdedir.

Karaçay-Bashan-Çegem: Çerek:
acaşıb adzaşıf “şaşırıp”

Ancak b-p seslerinin Çerek diyalektinde f sesine dönüşmesi kesin bir kural değildir.

/k/ Sesinin Durumu

Karaçay-Bashan-Çegem diyalektinde ön ünlülerden önce daima ön damak ünsüzü k sesi geldiği hâlde, Çerek diyalektinde ön ünlülerden önce art damak ünsüzü q sesine yakın bir sesin bulunduğu görülür.

Karaçay-Bashan-Çegem: Çerek:
kiyiz qiyiz “keçe”

Karaçay-Bashan-Çegem diyalektinde k/g sesleri Çerek diyalektinde bazen h sesine dönüşür.

ketgen > qethen “giden”, kengeşgen > qengeşhen “danışan”

Karaçay-Bashan-Çegem diyalektinin kendi içinde, özellikle Çegem, Holam, Bızıngı bölgelerinde söz başında c>j ses değişmesine rastlanır.

KARAÇAY-MALKAR DİLİ VE EDEBİYATI

cangı > jangı “yeni”, culduz > julduz “yıldız”, carık > jarık “ışık”, cay > jay “yaz”, col > jol “yol”

Yuvarlaklaşma

Çerek diyalektinde ilk hecesinde yuvarlak ünlü bulunan kelimelerin ikinci hecelerindeki ünlülerin de yuvarlaklaştığı görülmektedir.

ölgen > ölgön “ölen”, üyge > üygö “eve”, özden > özdön “asilzâde”, süygen > süygön “sevgili”

B. Morfolojik Yönden Farklılıklar

Karaçay-Bashan-Çegem diyalektini Çerek diyalektinden ayıran fonetik farklılıkların yanı sıra, iki diyalekt arasında morfolojik yönden de bazı farklılıklar bulunmaktadır.

Teklik birinci şahıs emir eki Karaçay-Bashan-Çegem diyalektinde -ayım/-eyim biçiminde iken, Çerek diyalektinde -ayın/-eyin şekline rastlanır.

barayım ~ barayın “gideyim”,

Karaçay-Bashan-Çegem diyalektinin birinci tip şahıs eklerinin teklik birinci şahıs için -ma/-me olmasına karşılık, Çerek diyalektinde -man/-men biçimine rastlanır. Aynı şekilde, ikinci teklik şahıs eki de -san/-sen biçimindedir.

Karaçay-Bashan-Çegem: Çerek:

alğanma alğanman “almışım”

Yukardaki örneklerde Çerek diyalektinde asli şeklin korunduğunu, Karaçay-Bashan-Çegem diyalektinde ise -n sesinin düştüğü görülmektedir.

Gelecek zaman ekinin Çerek diyalektinde -arlık/-erlik şeklinde olmasına karşılık, Karaçay-Bashan-Çegem diyalekti bu yönden farklı biçimlere sahiptir. Ancak incelendiğinde, Çerek diyalektindeki gelecek zaman ekinin aslî şekil olduğu, Karaçay-Bashan-Çegem diyalektinde bu ekin zamanla değişikliğe uğradığı görülmektedir.

Karaçay-Bashan-Çegem: Çerek:

öserikdi öserlikdi “büyüyecek”

Eski Türkçeye göre ses özelliklerini büyük ölçüde muhafaza etmiş olan Karaçay-Malkar Türkçesinde Kıpçak lehçesinin etkisiyle bazı ses değişimleri olduğu göze çarpar. Bir Kıpçak dili olan Karaçay-Malkar Türkçesinde kelime başında y sesine rastlanmaz. Eski Türkçe kelimelerdeki söz başındaki y sesi Kıpçak lehçesinin bir özelliği olarak Karaçay-Malkar Türkçesinde muntazaman c sesine dönüşmüştür.

E.T. yılan > cılan, E.T. yol > col,

Ayrıca Bashan-Çegem vadilerinin bazı bölgelerinde c > j değişmesine ve Çerek ağızında da c > z değişmesine rastlanır.

KARAÇAY-MALKAR DİLİ VE EDEBİYATI

yol > col > jol > zol

yaruk > carık > jarık > zarık

Eski Türkçede kelime sonunda yer alan -g sesi Karaçay-Malkar Türkçesinde çift dudak ünsüzü v sesine dönüşür.

E.T. asıg > asuv “fayda, bereket”, E.T. tag > tav “dağ”, E.T. yagi > cav “düşman”, E.T. arıg > aruv “güzel, temiz”

Eski Türkçede kelime ortası ve sonunda yer alan -g sesinin bazan Karaçay-Malkar Türkçesinde -y sesine dönüştüğü görülür.

E.T. yıg- > cıy-“toplamak”, E.T. yigirme > cıyırma “yirmi”, E.T. sıgit > sıyıt “feryat, ağlama”, E.T. tüg- > tüy-“bağlamak”

Benzer şekilde, Eski Türkçede kelime ortasında yer alan nazal -n (ng) sesinin de -y sesine dönüştüğü görülür.

E.T. tengri > teyri “tanrı”, E.T. süngük > süyek “kemik”, E.T. yangak > cayak “yanak”, E.T. müngüz > müyüz “boynuz”, E.T. müngüş > müyüş “köşe”

Eski Türkçede kelime başında yer alan b- sesinin Karaçay-Malkar Türkçesinde m- sesine dönüştüğü görülür.

bin-> min- “binmek”, bengü > mingi “ebedi, sonsuz”, bin > ming “bin sayısı”, bıyık > mıyık, ben > men, Balkar > Malkar

Eski Türkçede kelime ortası ve sonu -d sesi Karaçay-Malkar Türkçesinde -y sesine dönüşür.

E.T. adak > ayak “ayak”, E.T. idi > iye “sahip”, E.T. ıd- > iy- “göndermek, bırakmak”, E.T. adrı > ayrı “çatal, yaba”, E.T. kadir- > kayır- “döndürmek, bükmek, çevirmek”, E.T. ked- > kiy- “giymek”, E.T. kidiz > kiyiz “keçe”, E.T. küdegü > küyöv “damat”

Birkaç kelimedede ise Karaçay-Malkar Türkçesi, eski Türkçedeki d sesini korumuştur. Örnek: sıdır- “sıyırmak”, sedire- “seyrelmek”

Yapım ekleri açısından zengin olan Karaçay-Malkar Türkçesinde kelime hazinesini arttıran pek çok yapım

eki mevcuttur. Bunlara örnek olarak aşağıdaki yapım eklerini örnek verebiliriz:

İsimden İsim Yapma Ekleri

-lık, -lik, -luk, -lük

erkin-lik “hürriyet”, çaş-lık “gençlik”, kün-lük “şemsiye”

-rak, -rek

ullu-rak “daha büyük”, cahşı-rak “daha iyi”, gitçe-rek “daha küçük”, aruv-u-rak “daha güzel”, erşi-rek “daha çirkin”, alga-rak “daha önce”

-tın, -tin, -tun, -tün

KARAÇAY-MALKAR DİLİ VE EDEBİYATI

akır-tin “yavaşça”, öre-tin “ayakta”, caşır-tin “gizlice”, keng-tin “genişçe”, kök-tün “havadan doğru”, özen-tin “vadiden doğru”

-ay, -ey

södeg-ey “yatay, eğik”, solag-ay “solak”, celpeg-ey “eğik, yana yatmış”

-çak, -çek

tüyüm-çek “kördüğüm”, bağım-çak “hemşire”, senkil-çek “salıncak”, boyun-çak “kolye”, kübür-çek “kutu”

-sıman

kara-sıman “siyahımtırak”, teli-sıman “hafif deli”, ak-sıman “beyazımtırak”

İsimden Fiil Yapma Ekleri

-la, -le-

taş-la- “terk etmek”, sıy-la- “ağırlamak”, ız-la- “takip etmek”, san-la- “parçalamak”, küç-le- “istilâ etmek”, biy-le- “fethetmek, ele geçirmek”

-a, -e-

aş-a- “yemek”, at-a- “isim vermek”, san-a- “saymak”

-sa, -se-

kiyik-se- “yabanîleşmek”, açuv-sa- “kızmak, hiddetlenmek”, kömür -se- “yanmak, dibini tutmak”

-r-

kaygı-r- “üzülmek, merak etmek”, cangı-r- “yenilenmek”, cuka-r- “incelmek”, gitçe-r- “küçülmek”, kışa-r- “kısalmak”

-sın-, -sin-, -sun-, -sün-

az-sın- “azımsamak”, cazık-sın- “acımak”, kıyın-sın- “zoruna gitmek, zorlanmak”, buku-sun- “azarlamak”, üyür-sün- “yakınlaşmak istemek”, cürek-sin- “hıçkırık”

-da-, -de-

şıbır-da- “fısıldamak”, al-da- “kandırmak”, hurul-da- “horlamak”

-ay-

şoş-ay- “sakinleşmek”, kart-ay- “yaşlanmak”, taş-ay- “gözden kaybolmak”, sag-ay- “dikkat etmek”, tınç-ay- “rahatlamak”

-lan-, -len-

mıdah-lan- “üzülmek, kederlenmek”, bögek-len- “kibirleşmek”, açuv-lan- “kızmak”, avuz-lan- “yemek yemek”, bavur-lan- “sürünmek”, tobuk-lan- “diz çökmek”

Fiilden İsim Yapma Ekleri

KARAÇAY-MALKAR DİLİ VE EDEBİYATI

-av, -ev, -iv, -üv

kel-üv “geliş”, kar (a)-av “bakış”, sayl (a)-av “seçim”, ayt-uv “söyleyiş”, çab-ıv “koşu”

-k

töşe-k “döşek”, sandıra-k “saçma”, canşa-k “geveze”, küre-k “kürek”

-n

cıy-ı-n “topluluk, grup”, tüt-ü-n “duman”, kel-i-n “gelin”, cav-u-n “yağmur”

-m

çıda-m “sabır”, bas-ı-m “irade”, süy-ü-m “müjde”, bit-i-m “bereket”, eş-i-m “örgü”

-gı, -gi, -kı, -kü, -hı

çal-kı “tırpan”, at-hı “yaba”, sibirt-gi “süpürge”, kül-kü “neşe, eğlence”, mıç-hı “testere”

-gıç, -giç, -guç, -güç, -hıç

cab-hıç “kapak”, ker-giç “deri kurutulmuş ağaç”, ur-guç “yayık tokmağı”, aç-hıç “anahtar”, bas-hıç “merdiven”, caz-gıç “oklava”

-vuk, -vük

çırma-vuk “sarılğan, sarılıcı”, cıla-vuk “çok ağlayan, sulu göz”, cıltıra-vuk “parlak”, kaltıra-vuk “titrek”, alda-vuk “kandırıcı”, çoçu-vuk “çifte atan”

-gak

kur (u)-gak “kuru”, tay-gak “kaygan”

-ç

kuvan-ç “mutluluk”, süyün-ç “sevinç”, cuban-ç “eğlence”, koran-ç “zarar”, suklan-ç “cazip, çekici”, kızgan-ç “cimri”

-vul

kara-vul “gözcü”, casa-vul “zaptiye, polis”, sakla-vul “bekçi”

-gın, -gin, -gun, -gün, -hın

uç-hun “kıvılcım”, çab-hın “saldırı”, kuv-gun “haber”

-maz, -mez

alber-mez “saygısız”, bazın-maz “ödlek”, elgen-mez “cesur”, küntiy-mez “nazlı”

Fiilden Fiil Yapma Ekleri

-n-

KARAÇAY-MALKAR DİLİ VE EDEBİYATI

cuv-u-n- “yıkanmak”, kör-ü-n- “görünmek”, cuba-n-“eğlenmek”, kiy-i-n- “giyinmek”, baz-ı-n- “cesaret etmek”, toy-u-n- “doymak”

-I-

aşa-I- “yenmek”, ayt-I-I- “söylenmek”, tab-I-I- “bulunmak”, casa-I- “süslenmek”

-Ş-

ur-u-ş- “savaşmak”, tüy-ü-ş- “dövüşmek”, cıg-I-ş- “güreşmek”, çab-I-ş- “koşuşmak”

-ar-

kob-ar- “kaldırmak”, çıg-ar- “çıkarmak”, kayt-ar-“döndürmek”

-guz-, -güz-, -gız-, -giz-

kör-güz- “göstermek”, tur-guz- “kaldırmak”, kir-giz-“sokmak”

-z-

ag-I-z- “akıtmak”, tam-I-z- “damlatmak”, kork-u-z-“korkutmak”, em-i-z- “emzirmek”

Karaçay-Malkar Türkçesinin çekim ekleri şöyledir:

İsim Çekim Ekleri

1. Çokluk Eki

Karaçay-Malkar Türkçesinde çokluk eki; -lar, -ler’in sonundaki r sesi muntazam olarak düşer. Bununla birlikte telâfi uzunluğu meydana gelmez.

terek-le “ağaçlar”, kız-la “kızlar”, kuş-la “kuşlar”

Çokluk eki iyelik eki aldığında r sesi yerine getirilir.

terek-ler-i “ağaçları”, kız-lar-ı “kızları”, kuş-lar-ı “kuşları”

2. İyelik Ekleri

Karaçay-Malkar Türkçesinde iyelik ekleri şu şekildedir.

Teklik

1. şahıs :-m

2. şahıs :-ng

3. şahıs :-ı, -i, -u, -ü, -sı, -si, -su, -sü

Çokluk

1. şahıs :-bız, -biz, -buz, -büz

2. şahıs :-gız, -giz, -guz, -güz

3. şahıs :-ları, -leri

Örnek: at

KARAÇAY-MALKAR DİLİ VE EDEBİYATI

at-ı-m “atım”, at-ı-ng “atın”, at-ı “atı”, at-ı-bız “atımız”, at-ı-gız “atınız”, at-ları “atları”

3. Hâl Ekleri

Yalın Hâl (Nominatif)

Hiçbir ek almaz.

suv “su”, cer “yer”, kün “güneş”, tereze “pencere”

İlgi Hâli (Genitif)

-nı, -ni, -nu, -nü şeklindedir.

kök-nü “göğün”, carık-nı “ışığın”, batır-nı “kahramanın”, temir-ni “demirin”, ata-nı “babanın”, bala-nı “yavrunun”, kumgan-nı “ibriğin”, köget-ni “meyvanın”, tav-nu “dağın”

Eğer kelime 1. veya 2. teklik şahıs iyelik eki almışsa; o zaman ilgi hâli; -ı, -i şeklinde yapılır, (-n) sesi düşer.

kobuz-u-m-u “akordiyonumun”, at-ı-m-ı “atımın”, ata-m-ı “babamın”, kama-m-ı “kamamın”, caş-ı-ng-ı “oğlunun”, üy-ü-ng-ü “evinin”, el-i-ng-i “köyünün”, tav-lar-ı-ng-ı “dağlarının”

Yükleme Hâli (Akuzatif)

İlgi halinde olduğu gibi-nı, -ni, -nu, -nü şeklindedir.

tav-nu “dağı”, üy-nü “evi”, baytal-nı “kısrağı”, emegen-ni “devi”, aythan-nı “söyleyeni”, körge-ni “göreni”, bargan-nı “gideni”

Yönelme Hâli (Datif)

-ga, -ge, -ha şeklindedir.

at-ha “ata”, taş-ha “taşa”, caş-ha “gence”, kılıç-ha “kılıca”, kart-ha “yaşlıya”, suv-ga “suya”, üy-ge “eve”, tav-ga “dağa” Karaçay-ga “Karaçaya”

Bulunma Hâli (Lokatif)

-da, -de şeklindedir.

terek-de “ağaçta”, carık-da “ışıkta”, kök-de “gökte”,

üy-de “evde”, eşik-de “kapıda”, arbaz-da “avluda”, keng-de “uzakta”

Çıkma Hâli (Ablatif)

-dan, -den, -şeklindedir.

at-dan “attan”, taş-dan “taştan”, müyüş-den “köşeden”, kurç-dan “çelikten”, tav-dan “dağdan”

Eşitlik Hâli

Karaçay-Malkar Türkçesinde iki türlü eşitlik hâli eki vardır.

1. -lay, -ley

2. -ça

KARAÇAY-MALKAR DİLİ VE EDEBİYATI

börü-ley “kurt”, kılıç-lay “kılıç gibi”, men-ley “benim gibi”, kün-ça “güneş gibi, güneş kadar”, tav-ça “dağ gibi, dağ kadar”, meni-ça “benim gibi”

Vasıta Hâli (Enstrumental)

bla (ile) edatı ile yapılır.

meni bla “benimle”, at bla “atla”, şkok bla “tüfekte”, terek bla “ağaçla”

4. Soru Eki

mı, mi şeklindedir.

kelding-mi “geldin mi”, küle-mi-se “gülüyor musun”, bolgan-mı-dı “olmuş mu”, cazarık-mı-sa “yazacak mısın”

Karaçay-Malkarlılar yirmi yıl içinde üç değişik alfabe kullanmak zorunda bırakıldılar. 19. yüzyıl sonlarına kadar Arap harflerine dayalı bir alfabe geliştiren Karaçay-Malkarlılar 1916-1924 yılları arasında resmî olarak Arap harflerine dayalı bir alfabe kullandılar. 1924-1937 yılları arasında Karaçay-Malkar Türkçesi için düzenlenmiş bir Latin alfabesini kullanan Karaçay-Malkarlılar 1938 yılından itibaren kiril (Rus) harflerine dayalı bir alfabeğe geçirildiler.² Karaçay-Malkar Türkçesi günümüzde kiril harflerine dayalı bir alfabeğe sahiptir. Karaçay-Malkar alfabesi şöyledir:

a=a g==_ ë=ö j=y m=mp=p U=u c=ts `=e

b=b d=d √=j k=k n=n r=r ´=w h=ç [=ü/yu

v=v d√=c z=z k==q n==ñ s=s f=f w=ş q=ya

g=g e=ye i=i l=l o=o t=t x=h y=ı

Karaçay-Malkar Edebiyatı

Sözlü Edebiyat

Karaçay-Malkar edebiyatının en zengin ve renkli bölümünü sözlü edebiyat ürünleri teşkil etmektedir. Kafkas dağlarının “Orta Kafkaslar” adı verilen ve ortalama yüksekliği beş bin metre civarında sarp dağlardan ve derin vadilerden oluşan bir bölümünde, dış dünyadan yüzyıllar boyunca âdeta tecrit edilmiş bir biçimde yaşayan Karaçay-Malkar Türkleri sözlü edebiyat ürünlerini ağızdan ağıza aktararak bunların nesilden nesile unutulmadan yaşatılmasını sağlamışlardır.

Karaçay-Malkarlıların hayatlarını, âdet ve geleneklerini inceleyen bilim adamları ve gezginler onlardaki sözlü halk edebiyatının zenginliğini vurgulamaktadırlar. Örneğin 20. yüzyıl başlarında Karaçaylılar arasında bilimsel araştırmalarda bulunan Rus Coğrafya Cemiyeti’nin üyesi etnograf-Kafkasolog G.F. Çursin Karaçaylıların halk şarkıları yaratma ve söylemede komşu Kafkas halkları tarafından takdir edildiklerini belirtmektedir.³ Tarz ve konular açısından Karaçay-Malkar sözlü edebiyatı diğer Kafkas halklarının söz sanatlarına yakındır. Oset bilim adamı V. İ. Abayev de Kafkasya’da pek çok farklı dil olmakla birlikte ortak bir kültür oluşturulduğu fikrindedir.⁴

Karaçay-Malkar sözlü edebiyatının en önemli bölümlerinden birini “Nart Destanları” meydana getirmektedir. Nart destanları Karaçay-Malkar Türkleri ile birlikte, onlara komşu yaşayan ve her biri

KARAÇAY-MALKAR DİLİ VE EDEBİYATI

farklı bir dilde konuşan çeşitli Kafkas halklarının da ortak edebî ürünleridir. Kafkas mitolojisine göre Nartlar bugünkü Kafkas halklarının ataları sayılan efsanevî bir halktır. Nart destanlarında Nartların atı evcilleştirdikleri, demiri buldukları, ilk silahları yaptıkları anlatılır. Nartlar mertliğin, cesaretin, iyiliğin ve Kafkas kültürünün sembolüdürler. Son derece akıllı ve usta savaşçılar olan Nartlar, insanüstü varlıklar olan düşmanlarını kaba kuvvetle değil, ince zekâları ve kurnazlıklarıyla alt ederler.

Nart destanları değişik dillerde konuşan ve farklı etnik kökenlerden gelen Kafkasya halkları arasında kültürleri birleştirici bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Adige (Çerkes), Abhaz, Oset ve Çeçen-İnguş halkları ile birlikte Karaçay-Malkar Türklerinin sözlü edebiyatlarında da Nart destanları eski Kafkas kültürünün en belirgin temsilcisi olma özelliğini taşımaktadır.

Karaçay-Malkar Nart destanları 19. yüzyıl ortalarından itibaren Rus etnograflarının ve bilim adamlarının dikkatini çekmiş, yerli halkla irtibata geçen bilim adamları tarafından derlenip Rusça'ya çevrilerek yayımlanmaya başlamıştır.

Rus bilim adamı P. Ostryakov Karaçay-Malkar köylerinden Bashan'da Safar-Aliy ve Navruz Orusbiyev'den derlediği Karaçay-Malkar Nart destanlarını ilk olarak 1879 yılında "Vestnik Evropi" adlı dergide yayımlamıştır. İki yıl sonra, 1881 yılında Safar-Aliy Orusbiyev "Sbornik Metarialov Dlya Opisanıya Mestnostey i Plemen Kavkaza" adlı derginin ilk sayısında "Örüzmek", "Şavay", "Raçıkav", "Sosuruk" adlı dört Karaçay-Malkar Nart destanını ilk olarak okuyuculara sunmuştur.⁵ M. Aleynikov aynı derginin 1883 yılında yayımlanan 3. Sa

yısında Karaçay hikâyeleri adı altında birkaç Karaçay-Malkar Nart destanını daha yayımlamıştır (Ortabaylanı 1987:4) 1898 yılında "Sbornik Metarialov Dlya Opisanıya Mestnostey i Plemen Kavkaza" dergisinde Karaçay köylerinden derlenen Nart destanları A.N. Daçkov-Tarasov tarafından yayımlanarak bilim dünyasına sunulmuştur.⁶ 20. yüzyıl başlarında Rus bilim adamları Karaçay-Malkar Nart destanları konusundaki derleme çalışmalarına devam etmişler, 1903 yılında H.P. Tulçinskiy Karaçay-Malkar Nart destanlarını, halk şarkılarını ve atasözlerini "Terskiy Sbornik" adlı dergide yayımlamıştır.⁷

Karaçay-Malkar sözlü halk edebiyatında Nart destanlarının yanı sıra kahramanlık destanları ve tarihî destanlar da önemli bir yer tutmaktadır. "Cırçı" adını alan halk şairlerinin söyledikleri "cır" adı verilen bu destanlar Karaçay-Malkar halkının tarihini, toplumsal yapısını, komşu Kafkas halkları ile ilişkilerini, Rusya'ya karşı verilen bağımsızlık mücadelesini anlatan konularla işlenmiş, Karaçay-Malkar kültürüne ışık tutan sözlü edebiyat ürünleridir. "Avcı Biynöger" destanı Karaçay-Malkar sözlü edebiyatının en eski örnekleri arasında yer almaktadır. "Batır Karça" destanında Karaçay beyi Karça'nın Kabardey prenslerine karşı giriştiği mücadele anlatılır. Karaçay-Malkar halk edebiyatında Kabardey prenslerinin kahramanlıklarını anlatan destanlara da rastlanır. Bu destanların Kabardey halk edebiyatında yer almamasına karşılık Karaçay-Malkar halk edebiyatında çok zengin bir yere sahip olması ilginçtir. Karaçay-Malkar halkı bu destanlarda sözü geçen kahramanları o kadar benimsemiştir ki, "Açemez" ve "Cansoh" gibi tarihte yaşamış Kabardey destan kahramanlarını artık Karaçay-Malkarlı olarak kabul etmektedir. Tarihî destanlar arasında Karaçaylıların Rusya'ya karşı verdikleri hürriyet mücadelesini anlatan destanlar da yer alır. 1828 yılında General Emanuel komutasındaki Rus ordusuna karşı Hasavka vadisinde yapılan savaşı anlatan "Hasavka" destanı ile

KARAÇAY-MALKAR DİLİ VE EDEBİYATI

bu savaşta şehit olan Karaçaylı delikanlı Umar'ın destanı Karaçay-Rus savaşlarının iki canlı örneğidir.⁸

Sözlü edebiyat ürünlerinin halk arasında doğup yayılmasında cırçı'ların (destan şairlerinin) büyük rolü olmuştur. Karaçay-Malkar destanlarının büyük bir bölümünün şairleri halk tarafından unutulmuş, eserleri anonimleşmiş, yüzyıllar boyunca halk arasında ağızdan ağıza, kulaktan kulağa nakledilirken değişmiş, gelişmiştir.

Karaçay-Malkar halk şairleri içinde eserleri unutulmadan günümüze kadar ulaşabilen en eski halk şairlerinden biri 17. yüzyılda yaşayan Kara Mussa'dır. Malkar beylerinden Aydabol oğlu Artutay'ın cırçısı (destan şairi) olan Kara Mussa aynı zamanda Artutay'ın danışmanı idi. Onun Malkar beyi Artutay ile Gürcü Kralı Teymuraz'ı öven destanları halk arasında yaşatılarak günümüze gelmiştir.⁹

18. yüzyılda, 1695-1798 yılları arasında yaşadığı tahmin edilen Zantuvdu Karaçay-Malkar halk şairleri arasında önemli bir yere sahiptir. Kabardey Prensi Kaytuk oğlu Aslanbek'in Kafkasya'da hâkimiyet kurduğu bir dönemde yaşayan Zantuvdu'nun Kaytuk oğlu Aslanbek'i anlatan destanı halk arasında yayılarak anonimleşmiştir.

Karaçay-Malkar halk şairlerinin 19. yüzyılda yaşamış büyük ustası Koçharlar'ın Kasbot'tur. Kasbot, Karaçay'ın Koçhar soyuna mensup fakir bir ailenin oğlu olarak 1834 yılında Karaçay köylerinden Uçkulan'da dünyaya geldi. Kardeşlerin en büyüğü olan Kasbot on yaşında iken zengin ailelerin yanında çobanlık yapmaya başladı. Gençlik yıllarında Kasbot Karaçay'ın dışında Kabardey'de, Malkar'da ve Gürcü-Svanlar'da çobanlık yaparak geçimini sağladı. Bu arada Çerkes ve Gürcü-Svan dillerini de öğrendi.

Hayatı büyük sıkıntılar içinde geçen Koçhar oğlu Kasbot gençlik yıllarında yazdığı şiirlerinde zor yaşantısını dile getirdi. Bu sırada Karaçay-Malkar'da sosyal tabakalar arasındaki eşitsizlikler, zengin aileler ile fakir halk tabakası arasındaki çekişmeler de Kasbot'un yazdığı şiirlerin konuları arasında yer aldı. Kasbot yaşadığı dönemde halkın büyük acılarına da tanık oldu ve destan türündeki eserlerinde bunları dile getirerek yaşanan olayları ölümsüzleştirdi.

Koçhar oğlu Kasbot 24 Aralık 1940'ta Karaçay'ın Kart Curt köyünde hayata gözlerini yumdu. Doğduğu köy olan Uçkulan'da toprağa verilen Koçhar oğlu Kasbot 106 yıllık ömründe Karaçay-Malkar halk edebiyatına sayısız eserler kazandırdı.

Kasbot'un destan tarzında söylediği şiirleri kısa süre içinde halk arasında yayılarak Karaçay-Malkar halk edebiyatı ürünleri arasında yerini almıştır. Günümüzde 19. yüzyıla ait Karaçay-Malkar kahramanlık destanları arasında sayılan Barak, Candar, Kanamat, Gapalav gibi destanların asıl şairi Kasbot olduğu halde, bunlar artık Karaçay-Malkar halk edebiyatının destanları sayılmakta ve halk arasında değişikliklere uğrayan pek çok varyantları yaşamaktadır. Karaçay-Malkar halk şairlerinin büyük ustası sayılan Koçhar oğlu Kasbot Karaçay-Malkar halk edebiyatında hak ettiği değerli mevkii kazanmıştır.

19. yüzyılda Karaçay-Malkar edebiyatının temelini atan en büyük halk şairi Kâzım Meçi'dir. 1859 yılında Kafkasya'da, Karaçay-Malkar bölgesinin Holam-Bızıngı vadisindeki dağ köylerinden Şıkı'da doğan Kâzım, Malkarlıların Meçi soyuna mensup Bekki adında fakir bir babanın oğludur. Annesi

KARAÇAY-MALKAR DİLİ VE EDEBİYATI

Karaçay-Malkarlıların Appo soyundandır. Küçük yaşlardan itibaren medrese tahsili gören Kâzım Arap, Fars ve Türk edebiyatı ile erken yaşlarda tanışmış, daha sonraki yıllarda Karaçay-Malkar dilinde verdiği eserlerinde bu etkileşimin izlerini yansıtmıştır.

Bir ayağı sakat olan Kâzım'ı babası Bekki, bir sanat öğrenip hayatını kurtarması için köyün demircisine çırak olarak vermiş, Kâzım burada öğrendiği demircilik işiyle ömür boyu kendini geçindirmiştir.

Kâzım'ın çocukluk yıllarında Bızıngı'ya Dağıstan'ın Kumuk bölgesinden gelerek bir medrese açan ve çocuklara Arapça din eğitimi veren Kumuklu bir hocanın Kâzım'ın ilk edebiyat bilgilerini öğrenmesinde büyük etkisi olmuştur.

Kumuklu hocadan sonra Kâzım'ın dünya görüşünü şekillendiren, ufkunu genişleten ikinci şahsiyet Bızıngı köyünün imamı Çöpellev olmuştur. Malkarlıların Bözü soyundan olan İmam Çöpellev Osetya bölgesindeki Vladi-Kavkaz şehrinde Rusça eğitim görmüş, ilim sahibi bir din adamıdır. Çöpellev'in o devirde zengin sayılacak bir özel kütüphanesi vardır. Kâzım burada Nevaî, Fuzulî ve Firdevsî'nin kitaplarını okuma şansını elde eder. El-Birunî, Farabî ve İbn-i Sina gibi filozofların ve bilim adamlarının eserlerinden faydalanır.

Okuduğu eserlerin etkisi altında kalan Kâzım 1891 yılında "Tahir ile Zühre"yi kendisine göre yorumlayarak Karaçay-Malkar dilinde yazar.

Hz. Muhammed'in Mirac'ını anlatan bir şiiri olan Kâzım'ın ayrıca dinî konularda yazılmış, cenneti ve cehennemi tasvir eden, insanları iyiliğe çağıran pek çok eseri vardır. Kâzım'ın "Aldanmayın ahir zaman dünyaya" adlı eseri kısa zamanda bütün Karaçay-Malkar halkı arasında yayılmış, Türkiye'ye göç eden Karaçay-Malkarlılar tarafından da günümüze kadar unutulmadan gelmiştir.

Eserlerinde sosyal konulara ağırlık veren Kâzım, Karaçay-Malkar toplumsal yapısının en olumsuz yanı olan prens-asilzâde-köle çatışmalarına dikkati çekmiş, zenginlerle fakirler arasındaki eşitsizlikleri şiirlerine konu olarak almıştır. 1907 yılında Kâzım "Caralı Cugutur" (Yaralı Dağ Keçisi) adlı şiirini kaleme alır. Sekiz bölümden meydana gelen bu şiirde Kâzım yaralı bir dağ keçisini anlatırken aslında Kafkasya'da prens ve soylular tabakasının, zengin toprak sahiplerinin zulmü altında ezilen fakir halkın çilesini dile getirmektedir. 1944 yılında Kâzım 85 yaşında iken, rejim aleyhtarlığı ve vatan hainliği ile suçlanan bütün Karaçay-Malkar halkıyla birlikte hayvan vagonlarına yüklenerek Orta Asya'ya sürgüne gönderilir. 1945 yılında, Kafkasya'ya kavuşmadan sürgünde ölen Meçi oğlu Kâzım Kazakistan'ın Taldı Kurgan bölgesinde ata yurdundan uzakta toprağa verilir. Ölümünden 54 yıl sonra 1999 yılında Kâzım Meçi'nin mezarı Kazakistan'dan Kafkasya'ya nakledilir ve ata yurduna kavuşur. Kâzım bugün Kabardin-Balkar Cumhuriyeti'nin başkenti Nalçik şehrinde kendi adının verildiği bir parktaki mezarında yatmaktadır.¹⁰

Karaçay-Malkar halk edebiyatının hiciv ustası olarak tanınan ve halkın "Kalay oğlu Appa" adıyla bildiği Appa 1864 yılında Karaçay köylerinden Uçkulan'da dünyaya gelmiştir. Asıl adı Zekeriya olan Appa, Karaçay soylarından Canıbekler'e mensup Kala-Geriy'in oğludur.

KARAÇAY-MALKAR DİLİ VE EDEBİYATI

Canıbekler'in Appa Karaçay-Malkar halk şairleri içinde "gezgin halk ozanı" örneğinin bir temsilcisidir. Hayatı Kafkas dağlarının vadileri arasında, at sırtında geçen Appa, ömrünü bir gezgin olarak tüketmiştir. Karaçay-Malkar halkının büyük konukseverliği sayesinde Appa bir köyden diğer köye, bir yayladan diğer yaylaya misafir olarak çalışmadan yaşamış, gezdiği yerlerde karşılaştığı olumsuzlukları, gördüğü aksi, cimri, zalim insanları şiirlerinde hicvederek, fakir halk tabakasının sevgisini kazanırken, zengin ve güçlülerin de öfkelerini üzerine çekmiştir.

Gezgin halk ozanı olma özelliğinin dışında, Appa'nın halk tiyatrosu aktörü ve kukla sanatçısı olma özellikleri de vardır. Hicvedeceği kişilerin kuklalarını hazırlayan Appa, şiirlerini söylerken bunları kullanır.

1905 yılında Kafkasya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na göç eden bir grup Karaçaylı ile İstanbul'a gelen Appa burada halk sanatçısı meddahları görür ve onlardan etkilenir. Kafkasya'dan uzakta, Anadolu'da yaşayamayacağını anlayan Appa Kafkasya'ya geri döndüğünde hicivlerinde meddahlığı da kullanır.¹¹

Canıbekler'in Appa 1934 yılında öldüğünde gezgin halk ozanının hiciv dolu şiirleri artık bütün Karaçay-Malkar halkına mal olmuştur. Yaşadığı sürece gururundan ve şerefinden taviz vermeyen Appa halkın gönlünde taht kurmuştur.

Karaçay-Malkar halk şairlerinin sonuncusu Semen oğlu Sımayıl'dır. Kafkasların Karaçay bölgesinde, Semen soyuna mensup bir ailenin oğlu olan Sımayıl 1891 yılında Kuban ırmağının yukarı taraflarında yer alan Uçkulan köyünde dünyaya geldi. Babası ve dedesi Kâbe'de hacda iken ölen Sımayıl, küçük yaşlardan itibaren din eğitimi aldı ve Arapça öğrendi.

Karaçay-Malkar halkının kültürüne ve folkloruna büyük ilgi duyan Semen Oğlu Sımayıl söylediği şiirlerle çevresinin beğenisini toplamaya başladı. 1936 yılında

Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin başkenti Erivan'da "David Sasun" adlı Ermeni destanının 1000. yıl kutlamaları çerçevesinde düzenlenen Sovyetler Birliği Halk Ozanları yarışmasında birincilik ödülünü alan Semen Oğlu Sımayıl bu tarihten sonra da, 1940 yılına kadar Sovyetler Birliği'nde halk şairlerine verilen pek çok ödülü kazandı. Ancak bu tarihten itibaren Semen Oğlu Sımayıl yazdıkları ve söyledikleriyle Sovyet rejimine ters düşmeye başladı. 2 Kasım 1943 yılında rejim aleyhtarlığı ve vatan hainliği ile suçlanarak Kafkasya'dan Orta Asya ve Sibiryaya sürgüne gönderilen bütün Karaçay halkı ile birlikte Semen Oğlu Sımayıl da atayurdundan sürüldü. Sürgün yıllarında Sovyetler Birliği idarecileri Semen Oğlu Sımayıl'ın adını ve yazdıklarını unutturma kampanyasına giriştiler. Semen Oğlu Sımayıl'ın şarkıları ve besteleri anonim eserlermiş gibi gösterilerek, bu eserlerden onun adı silindi. Fakat Sovyetler Birliği 1990'ların başında dağıldıktan sonra Karaçay-Malkar halkının aydınları ve bilim adamları Semen Oğlu Sımayıl'a sahip çıktılar. Karaçay-Malkar halkının "Cırçı Sımayıl" (Ozan Sımayıl) adını verdiği Sımayıl'ın yazdığı eserler yeniden bulunarak kitap haline getirildi. Şiir ve şarkılarında Kafkasya'ya, atayurdu Karaçay'a büyük bir sevgi ile bağlı olduğu hissedilen Semen Oğlu Sımayıl 1981 yılında hayata gözlerini yumdu.¹²

Çağdaş Yazılı Edebiyat

KARAÇAY-MALKAR DİLİ VE EDEBİYATI

Çağdaş Karaçay-Malkar edebiyatı halk edebiyatı gelenekleri üzerinde gelişmeye başlamıştır. Anlatım gücü, söz zenginliği, tasvirler, kişiler halk edebiyatının izlerini taşımaktadır. Bilindiği üzere modern edebiyat ne kadar genç ve henüz gelişme yolunda ise onun folklor ve halk edebiyatı ile ilişkisi o kadar kolay farkedilir.

Karaçay-Malkar yazılı edebiyatının temelini aslında bir halk şairi olan Kâzım Meçi atmıştır. Kâzım'ın Arap harfleri ile kaleme aldığı Karaçay-Malkar Türkçesindeki ilk şiirleri 19. yüzyılın ikinci yarısında Karaçay-Malkar edebiyatının doğuşuna yol açmıştır.

Karaçay-Malkar yazılı edebiyatının Sovyet öncesi dönemdeki kurucuları arasında sayılabilecek en önemli edebî şahsiyetlerden biri de İslâm Kırımşavhal'dır. Karaçaylılar'ın prens (biy) soylarından Kırımşavhal soyuna mensup bir ailenin oğlu olarak 1864 yılında Karaçay köylerinden Kart-Curt'ta doğan İslâm Kırımşavhal dönemindeki diğer prens ailelerinin çocukları gibi Rus okullarında okudu, Rus Çarlığı'nın ordusunda subay olarak görev yaptı. Çeşitli sanat dallarında eğitim aldı, yabancı diller öğrendi. Kafkasya'ya döndükten sonra Osetya'dan Karaçay'a sürgüne gönderilen Oset ressam ve şairi Kosta Hetagurov ve Rus ressam Yaroşenko ile dostluk kurdu. Onların teşvikiyle resim yapmaya başladı. İslâm Kırımşavhal Karaçay-Malkar edebiyatında satirik şiirleri ile tanındı. Eserlerinde İslâm Teberdiçi adını kullanan İslâm Kırımşavhal'ın Börü bla Kıştik (Kurt ile Kedi) adlı şiirindeki Karaçay-Malkar diline ustalığı ve hiciv yeteneği ona Karaçay-Malkar edebiyat tarihinde önemli bir itibar ve yer sağladı. Karaçay-Malkar Türkçesindeki ilk roman örneği olan eseri günümüze ulaşamadı. 3 Aralık 1910'da Yalta'da ölen İslâm Kırımşavhal'ın ölüm haberi Paris'te yayınlanan Musulmanın dergisinde iki kere verildi. Halkın toplumsal meseleleri ile ilgilendi ve Latin harflerinin Karaçay Türkçesine uygulanmasıyla ilk olarak o ilgilendi. Eserlerinin az bir bölümü korunarak günümüze ulaştı.

1877 yılında Karaçay köylerinden Ogarı Teberdi'de doğan İsmail Akbay da Karaçay-Malkar yazılı edebiyatının temelini atan aydınlardan biridir. Bashan'da din eğitimi alıp imam olan İsmail Akbay dinî konulardan çok Karaçay halkının eğitimine, dil ve kültürüne ilgi duydu. 1914 yılında imamlığı bırakarak Karaçay-Malkar Türkçesinde kitap yayımlama arzusuyla çalışmalarına başladı. 1916 yılında kendi şiirleri ile birlikte, Kırlov'un masallarından Karaçay Türkçesine çevirdiği masallardan oluşan "Ana Tili" (Ana Dili) adlı ilk kitabını Tiflis'te yayımladı.

İslâm Kırımşavhal, Safar-Aliy Orusbiy, Misost Abay gibi 19. yüzyılın ikinci yarısında yetişen Karaçay-Malkarlı aydınlar Latin ve Rus harflerine dayalı bir Karaçay-Malkar alfabesi oluşturma çabalarına girmişlerdi. İmmolat Hubiy Rus kiril harfleri ile bir Karaçay alfabesi meydana getirmişti. Onun ardından 1908 yılında İslâm Kırımşavhal Latin harfleriyle bir Karaçay alfabesi oluşturdu. Ancak her iki alfabe de baskıda kullanılamadı. 1916 yılında İsmail Akbay'ın Arap harfleri ile oluşturduğu Karaçay alfabesiyle Gürcistan'ın Tiflis şehrinde yayımladığı "Ana Tili" (Ana dili) adlı okuma kitabı Karaçayca yayımlanan ilk kitap oldu.¹³ Rus Çarlığı'nın yıkılıp Sovyetler Birliği'nin kurulmasından sonra Sovyet hâkimiyetine giren Karaçay-Malkarlılar için 1924 yılında Latin harflerine dayalı bir alfabe oluşturuldu. Umar Aliy'in "Cangı Karaçay-Malkar Elible" (Yeni Karaçay-Malkar Harfleri) adlı kitabı aynı yıl yayımlandı.¹⁴ Bu sebepten çağdaş Karaçay-Malkar yazılı edebiyatının doğuşunu 1924 yılı olarak kabul edebiliriz.¹⁵

KARAÇAY-MALKAR DİLİ VE EDEBİYATI

1924 yılından itibaren Karaçay Özerk Bölgesi'nde yayımlanan "Kızıl Karaçay", "Tavlu Carlıla" (Dağlı Fakirler) ve "Tavlu Caşav" (Dağlı Hayatı) adlı gazeteler ile, Kabartay-Balkar Özerk Cumhuriyeti'nde yayımlanan "Kızıl Kabartay" ve "Kara Halk" adlı gazetelerde bazı

şairlerin Karaçay-Malkar Türkçesinde yazılmış ilk şiirleri yayımlanmaya başladı. İslâm Karaçaylı (Hubiy), İssa Karaket, Abidat Botaş, Said Şahmırza, Salih Hoçu, Ahmadiya Ullubaş, Omar Etez, Abdul-Kerim Batça, Davut Baykul, Tohtar Borlak, Azret Örtten gibi genç şairler ilk şiirlerini bu gazetelerin sayfalarında okuyucularına sundular.

Bu yıllarda Said Otar'ın şiir tarzı kendine özgü yapısıyla dikkatleri üzerinde toplamaya başladı. 1920'lerin sonlarında kaleme aldığı "Tırpancılar" adlı şiirinde Said Otar halk şarkılarının kafiye ve mısra düzenini hatırlatırken, şiirin kuruluş tarzı ve konusu ile Karaçay-Malkar şiirine bir yenilik ve renk getirdi.

Said Otar'ın ardından, yeni yetişen diğer şairler de yeni bir tarz arayışına girdiler. Said Şahmırza, Bert Gurtu, Ahmadiya Ullubaş, Omar Etez, Azret Buday gibi şairlerin eserlerinde bu arayışın izleri göze çarpmaya başladı. Örneğin Said Şahmırza'nın "Ekim Dalgaları" adlı şiiri Rus proleter şiirinin etkilerini yansıtmaktaydı.

Karaçaylıların eski hayatları ile Sovyet rejimi altındaki yeni hayatlarını mukayese eden, kadının toplum hayatındaki yerine ve önemine dikkat çeken, ateizm konusunu işleyen ilk şair olan İssa Karaket 1928 yılında yayımlanan "Kafkas" adlı şiiriyle lirik peyzaj tarzında yeni bir çıkış açtı. İssa Karaket yaşadığı dönemin gereği olarak halkın manevî değerlerini ve dini kötülleyen, Sovyet rejimini öven şiirler kaleme aldı. İssa Karaket'in "Kafkas" adlı şiiri Karaçay-Malkar edebiyatının klasikleri arasına girdi. Ancak yazdığı basit, rejimi öven, fakir halk tabakalarına hitap eden şiirleri edebî yönden değer kazanmadı.

1920'li yıllar henüz Karaçay-Malkar yazılı edebiyatının emekleme dönemiydi. Genç yazar ve şairler Rus edebiyatının tarz ve geleneklerinin büyük ölçüde tesiri altındaydılar. Bu yıllarda Karaçay-Malkar Türkçesinde ilk defa basılacak olan ders kitapları için yazar ve şairler Rus edebiyatçılarının eserlerini Karaçay-Malkar Türkçesine çevirmeye başladılar. Genç Karaçay-Malkar edebiyatçıları bu çeviriler sırasında Rus edebiyatının tasvir ve anlatım gücü, söz zenginliği ve ustalığı ile tanıştılar.

1930'lu yıllarda Karaçay edebiyatına Hasan Bostan, Mahamet Orus, Osman Hubiy, Tohtar Borlak gibi Sovyet ihtilali yıllarında doğmuş ve Sovyet rejiminde yetişmiş genç edebiyatçılar katıldılar.¹⁶

7 Ağustos 1934 yılında Kabartay-Balkar Yazarlar Birliği'nin kurulması Malkar edebiyatçılarına yeni imkânlar sağladı. 17 Ağustos 1934'te Moskova'da düzenlenen SSCB Yazarlarının Birinci Toplantısı'na Malkar yazarlarının delegeesi olarak Bert Gurtu gönderildi. 1930'lu yıllarda Karaçay-Malkar edebiyatçıları arasında Sovyet rejimine gönülden bağlananlar, komünizmin Kafkasya'nın geri bırakılmış dağlı halkları için bir kurtarıcı olduğunu eserlerinde ifade eden yazarlar ön plana çıkmaya başladılar.

1930'lu yılların ikinci yarısında Karaçay-Malkar edebiyatına yeni bir renk ve anlayış geldi. Şairler arasında yeni, sevinç ve mutluluk dolu, yürek ısıtan, sade bir dille yazılmış lirik şiirler doğmaya

KARAÇAY-MALKAR DİLİ VE EDEBİYATI

başladı. Bu değişim Kerim Otar ile birlikte 1930'lu yılların ikinci yarısında edebiyata yeni giren Kaysın Kuli'y'in şiirlerinde hissedildi. Kerim Otar ile birlikte Karaçay-Malkar şiirine yeni bir renk ve anlayış getiren Kaysın Kuli 1934 yılında Kara Halk adlı gazetede yayımlanan "Eski Malkar'a" adlı şiiriyle okuyucularla tanıştı. 1917 yılında Malkar köylerinden Ogarı Çegem'de doğan Kaysın Kuli'y'in çocukluğu dağlarda çobanlık yaparak at sırtında geçti. Edebiyata olan yeteneği bu yaşlarda ortaya çıktı. Çegem'de orta okulda okurken şiirler yazmaya başladı. 1935 yılında Moskova'da Lunaçarskiy Tiyatro Enstitüsüne girdi. Aynı sırada Edebiyat Enstitüsü'ne de devam etti. 1940 yılında İkinci Dünya Savaşı'na giren Sovyet ordusunda askere alındı. 1944 yılında bütün Malkar halkıyla birlikte Orta Asya'ya sürgüne gönderildi. Sürgün dönüşü 1958'de Moskova'da edebiyat derslerine devam etti. İlk şiir kitabı Salam Ertdenlik (Selam Sabah) 1940'ta yayımlandı. 1958 yılında şiirlerinin iki ciltlik antolojisi çıktı. 1966 yılında yayımlanan Caralı Taş (Yaralı Taş) adlı şiir kitabı Maksim Gorkiy Devlet Ödülü'nü kazandı. 1974'te yayımlanan Cer Kitabı (Yer Kitabı) adlı şiir kitabı Sovyetler Birliği Devlet Ödülü'nü kazandı. Karaçay-Malkar şiirinin en büyük ustası kabul edilen Kaysın Kuli şiirlerindeki güçlü tasvirler, anlatım gücü ve zengin hayal dünyası ile bütün Sovyetler Birliği şairleri arasında önemli bir yere sahip oldu. Yaşadığı sıkıntı ve eziyet dolu hayat, Kafkasların dağ zirveleri arasında zor bir yaşantı sürdüren Karaçay-Malkar halkının hayat mücadelesi, sürgün yıllarındaki vatan özlemi onun şiirlerinin konuları arasında yer aldı.

Karaçay-Malkar edebiyatının ilk romanı da 1930'lu yıllarda kaleme alındı. Hasan Appa tarafından yazılan "Kara Kübür" (Kara Sandık) adlı eser Karaçay-Malkar edebiyatında roman tarzının en güzel örneklerinden biri olma özelliğini günümüze kadar sürdürdü. Hasan Appa 1904 yılında Karaçay köylerinden Kart-Curt'ta dünyaya geldi. İnanmış ve samimi bir komünist olarak yetiştirildi. Sovyet idarecilerinin o derecede güvenini kazandı ki, Komünist Partisi Karaçay bölgesi 1. sekreterliğine geti

rilen ilk ve son Karaçaylı o oldu. Hasan Appa "Kara Kübür" adlı eserinde Karaçay'da 19. yüzyıl sonlarındaki feodal düzeni eleştirmekte ve komünizmin Kafkasya'nın ezilen alt tabaka insanlarına bir kurtuluş yolu olacağı görüşünü dile getirmekteydi. Ancak Hasan Appa Karaçay'a komünizm geldikten sonra gerçekleri gördü ve Karaçay halkına pişmanlığını açıkça ifade etti. Bunun üzerine "Sovyet aleyhtarı faaliyet göstermek ve Kafkasyalıların burjuva-milliyetçi mazilerini idealize etmek" suçlarından dolayı, diğer bir çok Karaçay-Malkar aydını gibi 1939 yılında Ruslar tarafından öldürüldü.¹⁷ Hasan Appa'nın üç ciltlik "Kara Kübür" romanının iki cildi 1930'lu yıllarda Latin harfleri ile basılmıştı. Ancak Stalin'in 1936-1939 yılları arasında Karaçay-Malkar aydınlarını ve onların yazdıkları ilmî ve edebî eserleri imha etme hareketi sırasında bu roman yakılarak ortadan kaldırıldı. 1958 yılında, Karaçaylılar 1943 yılında sürüldükleri Sibiryaya sürgününden döndükten sonra "Kara Kübür" romanının ilk iki cildi tek bir kitapta birleştirilerek kiril harfleri ile basıldı. Romanın üçüncü cildinde Sovyet rejimine eleştiriler bulunduğu için, Sovyet yöneticileri bunu ortadan kaldırdılar. 1986 yılında tekrar basılan "Kara Kübür" romanında Çarlık Rusyası'nı ve Rusları eleştiren bölümler de Sovyet yetkilileri tarafından romandan çıkarıldı. Bu arada, romanın 1958 baskısında yer alan ve Karaçay'ın 1828 yılında Çar orduları tarafından işgal edilmesini anlatan "Hasavka" adlı eski bir halk şarkısı da, Rusları emperyalist olarak gösterdiği gerekçesi ile kitaptan çıkarılmıştı.

KARAÇAY-MALKAR DİLİ VE EDEBİYATI

1940'lı yılların başları İkinci Dünya Savaşı'nın Karaçay-Malkar edebiyatında bıraktığı derin izlere sahne oldu. Alman ordularının işgaline uğrayan Sovyetler Birliği'nin bir parçası olan Karaçay-Malkarlılar İkinci Dünya Savaşı'ndan büyük ölçüde etkilendiler. Nüfuslarının büyük bir bölümü Almanlara karşı savaştırılmak üzere Sovyet ordusu emrinde cephelere gönderildi. Bunların içinde pek çok yetişmiş Karaçay-Malkarlı aydın ve edebiyatçılar da vardı. Savaş yıllarında Karaçay-Malkar edebiyatının konusu büyük ölçüde savaş üzerinde yoğunlaştı. Ancak İkinci Dünya Savaşı sürüp giderken, 2 Kasım 1943 tarihinde Karaçaylılar, 8 Mart 1944 tarihinde Malkarlılar "Sovyetler Birliği'ne ihanet, rejim düşmanlığı ve Alman ordusu ile işbirliği" suçlamalarıyla topyekün Kafkasya'dan Orta Asya ve Sibirya'ya sürüldüler. Böylece Karaçay-Malkar edebiyatının sürgün yılları başladı.

Sürgün sırasında aydın tabakasının büyük bir bölümünü ve nüfuslarının yarısından fazlasını kaybeden Karaçay-Malkarlılar Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'ın ücra bölgelerine dağıtılıp yerleştirildiler. Gerçek anlamda bir soykırıma tâbi tutulan Karaçay-Malkarlıların birbirlerinden koparılarak tarih ve kültürlerinden, dil ve edebiyatlarından da uzaklaşıp asimile olmaları amaçlanıyordu. Sürgünün ilk acılarını üzerlerinden atan Karaçay-Malkar edebiyatçıları 1950'li yıllarda Karaçay-Malkar edebiyatının sürgündeki temelini attılar.

Bu yıllarda Karaçay-Malkar edebiyatçıları tarafından Kırgızistan'ın Frunze (bugünkü Bişkek) şehrinde "Karındaşını Sözü" (Kardeşin Sözü) ve "Caşavubuznu Bayrağı" (Hayatımızın Bayrağı), Kazakistan'ın Alma Ata şehrinde "Ciltinle" (Kıvılcımlar) adlarını taşıyan ve Karaçay-Malkar şairlerinin şiirlerinin toplandığı kitaplar yayımlandılar. 1956 yılında Kerim Otar'ın "Yollar" adlı kitabı sürgünde çıktı.

Kaysın Kuli de sürgün yıllarında Kırgız Yazarlar Birliği'nde çalışıyordu. Sürgün döneminin en zor yıllarında bile birçok Karaçay-Malkar edebiyatçısı sosyalizmin erdemleri, halkların ebedî dostluğu konularında eserler kaleme alıyorlardı. Bu dönemde Karaçay-Malkar edebiyatçılarının Orta Asya halkları ile tarihî ve kültürel bağlarını keşfettikleri dikkati çektir. Kaysın Kuli'nin "Kazak Evinde", Kerim Otar'ın "Kırgız Yazarlarına", Said Şahmırza'nın "İrtiş'in Kıyısında", Canakayıt Zalihan'ın "Elma Ağacı", "Biz Kardeşleriz", İssa Botaş'ın "Frunze Şehrine" adlı eserlerinde Orta Asya Türklerine karşı duyulan yakınlık ve kardeşlik hislerinin etkileri görüldü.¹⁸

Karaçay-Malkarlılar 1957 yılından itibaren Sovyet hükûmeti tarafından affedilerek, sürgün yerlerinden atayurtlarına, Kafkasya'ya dönmeye başladılar. 1959-1961 yılları arasında Karaçay-Malkar edebiyatçılarının birbiri ardına yeni kitapları okuyucularla buluşmaya başladı. Bu arada 1930'lu yıllarda Stalin tarafından ortadan kaldırılan ya da İkinci Dünya Savaşı sırasında cephede ölen Karaçay-Malkar edebiyatçılarının eserleri de yeniden yayımlandı.

1970'li yıllar Karaçay-Malkar şiirine de pek çok yetenekli şair kazandırdı. Abdullah Begiy, Asker Dodu, Svetlana Mottay, Mutalip Beppay, Muradin Ölmez, Sakinat Musuka, Mussa Bayda gibi pek çok genç şair şiir kitaplarını yayımlamaya başladı. Bu genç şairlerin hepsi de 1950'li yıllarda atayurtları Kafkasya'dan uzakta, sürgün yerlerinde dünyaya gelen neslin temsilcileriydiler.

KARAÇAY-MALKAR DİLİ VE EDEBİYATI

1980'li yıllarda Karaçay-Malkar edebiyatçıları Sovyetler Birliği'nin gevsemeye başlayan rejiminin de etkisiyle millî meselelerine, sürgün yıllarının tahlili ve sorgulamasına yöneldiler. Bert Gurtu'nun "Caşavnu Kılançları" (Hayatın Dönemeçleri), Canakayıt Zalihan'ın

"Bahsan Culduzu" (Bahsan Yıldızı), Alim Töppe'nin "Adam bla Taş" (İnsan ile Taş) adlı romanları edebiyat tarihinin yeni sayfalarını belgeleyen eserler arasında yerlerini aldılar.

Sovyetler Birliği'nin 1990'lı yılların başlarında dağılmasıyla birlikte Karaçay-Malkarlılar Rusya Federasyonu içinde yerlerini aldılar. Toplumsal hayatı kökünden sarsan bu değişim Karaçay-Malkar halkının kültürel hayatında da büyük değişimlere yol açtı. Edebiyat ve edebiyatçılar bu değişimden en fazla etkilenen kesimin başında geldiler. Çünkü artık edebiyatçılar eski rejimin dayatmalarından, baskılarından, konu sınırlandırmalarından kurtulmuş, yüreklerindeki duyguları açıkça ifade etme özgürlüğüne kavuşmuşlardı. 1990'lı yıllarda Karaçay-Malkar yazar ve şairlerinin işledikleri Karaçay-Malkar tarihi, dili, kültürü ve medeniyetinin eskiliği ve zenginliği, Türk dünyası, Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan Karaçay-Malkarlılar ile ilgili hatıralar, Sovyet rejiminin Karaçay-Malkar halkına çektiği eziyetler, sürgün yılları gibi konuların yanı sıra Abdullah Begiy ve Bilal Laypan gibi cesur sesler Karaçay-Malkar halkının bağımsızlığı konusunu da şiirlerinde açıkça dile getirmeye başladılar.

Abdullah Begiy eserlerinde Karaçay-Malkar kültürüne, Kafkasya sevgisine, millî değerlere ön planda yer verdi. Millî halk şairi Kâzim Meçi'nin derlenmemiş eserlerini toplayarak bir kitap halinde yayımladı. İlk kitabı İgiliğe İynanuv (İyiliğe İnanmak) 1979 yılında yayımlandı. Aynı yıl Sovyetler Birliği'nin Yazarlar Birliği'ne kabul edildi. Nalçık'te Karaçay-Malkar Türkçesi ile yayınlanan Mingi Tav dergisinin genel yayın yönetmenliğini yaptı. "Bet" (Şeref) adlı şiir kitabı 1996 yılında Nalçık'te yayımlandı.

Bilal Laypan sürgünde, Kırgızistan'ın Kirovskiy rayonunda doğdu. 1957'de henüz iki yaşında iken sürgünden Kafkasya'ya döndü. 1979-1984 yılları arasında Moskova'da Maksim Gorki Edebiyat Enstitüsü'ne devam edip mezun oldu. 1988 yılında Kafkasya'ya dönerek Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi Bilimsel Araştırmalar Enstitüsü'nde çalışmaya başladı. Karaçaylıların müstakil cumhuriyet kurmaları ve bağımsızlıklarını kazanmaları fikrini savunan Bilal Laypan Karaçay Bağımsızlık Teşkilatı Camagaat'ın kurucu üyesi oldu. 1990 yılında Moskova'da Karaçay'ın bağımsızlığını savunan Üyge İgiliğ adlı Karaçayca-Rusça gazeteyi çıkarmaya başladı. Bu arada, kurduğu yayınevi aracılığı ile Karaçay-Malkar tarihi, kültürü ve edebiyatı ile ilgili kitaplar yayınlamaya başladı. Karaçayca şiirleri on cilt halinde Moskova'da yayımlanan Bilal Laypan'ın ayrıca Rusça üç kitabı yayımlandı. 1995 yılında Rusya Federasyonu'nun iki ayrı Yazarlar Birliği kuruluşu Bilal Laypan'ın Rusça kitaplarını Devlet Yazarlar Ödülü'ne layık gördü. Şiirlerinde Kafkasyalıların yiğitliği, mertliği, bağımsızlık aşkı, vatan sevgisi, tarih şuuru gibi konular ön planda yer aldı.

Göçler, sürgünler, soykırımlar gibi zor hayat şartları altında doğup gelişen Karaçay-Malkar edebiyatı Sovyetler Birliği'nin yıkılışının ardından kendisine yeni bir yol çizerek ilerleyişini sürdürmektedir. Sovyet döneminde ve sürgün yıllarında dünyaya gelmiş olan edebiyatçılar, Karaçay-Malkar halkının tarihi, kültürü ve medeniyeti konularında eserler verirken, içlerinden bazıları da geleceği belirsiz olan Karaçay-Malkar halkının bağımsızlığı yolunda mücadelelerini edebiyat sahnesinde vermektedirler.

KARAÇAY-MALKAR DİLİ VE EDEBİYATI

- 1 Tavkul, Ufuk, **Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 5.
- 2 Allworth, Edward, **Nationalities of the Soviet East Publications and Writing Systems**. Columbia University Press, New York 1971, ss. 318-320.
- 3 Çursin, G. F., “Muzıka i tantsı Karaçayevtsev”, **Kavkaz**, 1906, No:270.
- 4 Abayev, V. İ., **Osetinskiy yazık i folklor**. M. L. 1949.
- 5 Ortabaylanı, Rimma, **Karaçay-Malkar Folklor**. Çerkessk 1987, s. 4.
- 6 Daçkov-Tarasov, A. N., “Zametki o Karaçaye i Karaçayevtsah”. Sbornik Metarialov Dlya Opisaniya Mestnostey i Plemen Kavkaza, Tiflis 1898, XXV vip.
- 7 Tulçinskiy, H. P., “Poemı, legendı, pesni, skazki i poslovtsı gorskih tatar Nalçikskogo okruga Terskoy oblasti”, **Terskiy Sbornik**, VI, Vladikavkaz 1903,.
- 8 Curtubaylanı, Hıysa, **Eski cırla. Karaçay-Malkarnı cır haznasından**. Nalçik: Elbrus Kitap Basma, 1993, ss. 129-135.
- 9 Tavkul, Ufuk, “Karaçay-Malkar Türkleri Edebiyatı”. **Türk Dünyası El Kitabı**. Dördüncü cilt. Edebiyat (Türkiye dışı Türk edebiyatları), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1998, s. 310.
- 10 Tavkul, Ufuk, “Karaçay-Malkar Halk Edebiyatının Temel Taşı: Kâzım Meçi”. **Kırım Dergisi**, 8 (32), Temmuz-Eylül 2000, s. 41.
- 11 Tavkul, Ufuk, “Karaçay-Malkar Halk Edebiyatında Bir Hiciv Ustası: Appa Canıbek”. **Kırım Dergisi**, 8 (32), Temmuz-Eylül 2000, s. 58.
- 12 Tavkul, Ufuk, “Karaçay-Malkar Halk Şairlerinin Sonuncusu Semen Oğlu Sımayıl”. **Kırım Dergisi**, 8 (31), Nisan-Haziran 2000, s. 48.
- 13 Hubiyılanı, M. A., **Karaçay literatúra**. Çerkessk 1988, s. 11.
- 14 Hubiyılanı, M. A., **Karaçay literatúra**. Çerkessk 1988, s. 56.
- 15 Töppelanı Alim M., **Malkar adabiyat. 9 klassha derslik**. Nalçik: İzdatelstvo Elbrus, 1995, s. 110.

KARAÇAY-MALKAR DİLİ VE EDEBİYATI

- 16 Akbayev, M. O., **Karaçay poeziyanı antologiyası**. Stavropol 1965, s. 10.
- 17 Aslanbek, Mahmut, **Karaçay ve Malkar Türklerinin Faciası**. Ankara 1952, s. 42.
- 18 Tolgurlanı Z. H., **Malkar literatura**. Nalçik: Elbrus, 2000, s. 84.
- Abayev, V. İ., **Osetinskiy yazık i folklor**, M. L. 1949.
- Akbayev, M. O., **Karaçay poeziyanı antologiyası**, Stavropol. 1965.
- Allworth, Edward, **Nationalities of the Soviet East Publications and Writing Systems**. Columbia University Press. New York, 1971.
- Aslanbek, Mahmut, **Karaçay ve Malkar Türklerinin Faciası**, Ankara. 1952.
- Curtubaylanı, Hıysa, **Eski cırla. Karaçay-Malkarnı cır haznasından**. Elbrus Kitap Basma, Nalçik 1993.
- Çursin, G. F., "Muzıka i tantsı Karaçayevtsev", **Kavkaz** 1906, No:270.
- Daçkov-Tarasov, A. N., "Zametki o Karaçaye i Karaçayevtsah". **Sbornik Metarialov Diya Opisaniya Mestnostey i Plemen Kavkaza**, Tiflis, 1898, XXV vıp.
- Hubiylanı, M. A., **Karaçay literatura**, Çerkessk, 1988.
- Ortabaylanı, Rimma, **Karaçay-Malkar Folklor**, Çerkessk 1987.
- Tavkul, Ufuk, "Karaçay-Malkar Türkleri Edebiyatı". **Türk Dünyası El Kitabı**, Dördüncü cilt. Edebiyat (Türkiye dışı Türk edebiyatları), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1998.
- Tavkul, Ufuk, **Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara 2000.
- Tavkul, Ufuk, "Karaçay-Malkar Halk Edebiyatının Temel Taşı: Kâzım Meçi". **Kırım Dergisi**, 8 (32), Temmuz-Eylül 2000, 38-41.
- Tavkul, Ufuk, "Karaçay-Malkar Halk Edebiyatında Bir Hiciv Ustası: Appa Canıbek". **Kırım Dergisi**, 8 (32), Temmuz-Eylül 2000, 58-61.
- Tavkul, Ufuk, "Karaçay-Malkar Halk Şairlerinin Sonuncusu Semen Oğlu Sımayıl". **Kırım Dergisi**, 8 (31), Nisan-Haziran 2000, 48-50.
- Tolgurlanı Z. H., **Malkar literatura**. Elbrus, Nalçik 2000.
- Töppelanı Alim M., **Malkar adabiyat. 9 klassha derslik**. Nalçik: İzdatelstvo Elbrus, 1995.
- Tulçinskiy, H. P., "Poemı, legendı, pesni, skazki i poslovtsı gorskih tatar Nalçikskogo okruga Terskoy oblasti", **Terskiy Sbornik**, 1903, VI, Vladikavkaz.